

KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ OLARAK SAVAŞ ALANLARI TURİZMİ: TÜRKİYE'DE YER ALAN SAVAŞ ANITLARININ COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ ANALİZİ

Onur AKBULUT¹
Yakın EKİN²

Atıf/©: Akbulut, Onur ve Ekin, Yakın (2018).Kültürel Miras Turizmi Olarak Savaş Alanları Turizmi: Türkiye'de Yer Alan Savaş Anıtlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 395-420

Özet: Savaş olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Geçmişte yıkımların ve milyonlarca insanın ölümünün gerçekleştiği savaş alanlarının bazıları günümüzde birer turistik çekiciliğe dönüşmüştür. Bu alanlara, literatürde savaş alanları turizmi olarak adlandırılan bir turizm hareketi mevcuttur. Kültürel miras turizminin bir alt boyutu olarak savaş alanları turizmi, ölüm ile fiili ya da simgesel karşılaşmalar için bir yere tamamen ya da kısmi olarak seyahat etme isteği ile güdülenen ölüm turizmi (thanatourism) ya da karanlık turizm (darktourism) tanımlaması içerisinde yer alan bir turizm olgusudur. Bu olgu sadece savaş alanlarına gerçekleştirilen turizm hareketlerinden ibaret değildir. Aynı zamanda anma etkinlikleri kapsamında askeri şehitlikler, anıt ve abidelere gerçekleştirilen ziyaretler de bu turizm türünün bir şekli olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, araştırma Türkiye'deki savaş anıtlarına odaklanmaktadır. Araştırmada öncelikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan tescilli 353 anıtın listesi elde edilmiştir. İkincil olarak bu anıtlara ilişkin nicel ve nitel veriler QGIS coğrafi bilgi sistemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı elde edilen sonuçların Türkiye'de bu niş turizm pazarının gelişmesine yardımcı olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Savaş Alanları Turizmi, Anma Etkinlikleri, Savaş Anıtları, Coğrafi Bilgi Sistemleri.

Makale Geliş Tarihi:23.02.2017//Makale Kabul Tarihi:29.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Dr.Öğr.Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği

Bölümü, e-posta: onurakbulut@mu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1392-243X

²Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi Rekreasyon Yönetimi Bölümü, e-posta: ekin@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6434-6316

Battlefield Tourism As Cultural Heritage Tourism: A Geographical Information System Analysis of War Monuments in Turkey

Citation/©: Akbulut, Onur ve Ekin, Yakın (2018). *Battlefield Tourism As Cultural Heritage Tourism: A Geographical Information System Analysis of War Monuments in Turkey*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 395-420

Abstract: Wars and battles are as old as history of mankind. Nowadays, some of the former battlefields -where millions of people obüted- have turned to be tourist attractions. Battlefield tourism as a sub-category of cultural heritage tourism is nestled in thanatourism or dark tourism which can be defined as travel to a location wholly, or partially, motivate by the desire for actual or symbolic encounters with death. This phenomenon is not just about visiting the battlefields it may also include the commemorative activities including visiting memorials, monuments and war cemeteries. This research focuses on the war monuments of Turkey. Initially, an official list of registered 353 monuments obtained from Turkish Culture and Tourism Ministry. Then quantitative and qualitative data related to registered war monuments analyzed through Geographical Information System. The results of this research may help to develop this niche tourism market.

Keywords: Battlefield Tourism, Commemoration, War Monuments, Geographical Information Systems

I. GİRİŞ

Savaşlar hem askeri taraflar hem de siviller için tahrip edici sonuçlar ortaya koymasına rağmen insanlığın değişmez özelliklerinden biri olduğunu tarih boyunca kanıtlamıştır. (Abousnnoüga, 2012, s. 4). Hâlihazırda dünyanın birçok bölgesinde görece küçük ölçekte çatışmalar ve savaşlar devam etmektedir. Savaşlar tarihin tozlu raflarında unutulup giden hadiselerden ibaret değildir. Ülkelerin ve toplumların şekillenmesinde savaşların büyük bir rolü vardır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Birinci Dünya Savaşı akabinde yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yer aldığı toprakların küçük bir kısmında Kurtuluş Savaşı'nda verilen mücadele sonucunda kurulmuştur.

Yunan filozof Aristo'ya göre (485, s. 4) insanoglu tamamen mükemmelleştiğinde hayvanların en iyisidir. Ama kanun ve adaletten uzaklaştığında ise en kötüsüdür. Silahlı adaletsizlik çok daha tehlikeli olduğundan ve doğuştan silahlarla donatılmışolan insan bunu hüner ve zekâ ile kullanabileceğinden, bu durumu en kötü sonuçların ortaya çıkması için kullanabilir. Bu nedenle savaş olgusunun insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. İlk bakışta turizm ve ölümlle anılan savaş alanlarına gerçekleştirilen ziyaretler karşıt olarak görünebilmektedir. Çağdaş turizmin tarihsel öncüleri olan Grand Tour ve uzantıları kısmen savaş tarafından şekillenmiştir (Seaton, 1999: 132). Grand Tour 19. yüzyılda Batı Avrupa'da zengin toplumsal seçkinleri tarafından kültür, eğitim ve zevk amaçlı turlara katılma olarak tanımlanmaktadır (Towner, 1985: 298). Homer, Virgilius, Sezar ve Livy'nin tarihsel destan ve şiirlerinde vurgulanan savaş anlatımı bu turların yapısal gezi planlarının oluşumunu desteklemiştir (Seaton, 1999, s. 132).

Tarihte kanlı savaşların geçtiği alanlardan bazıları günümüzde birer turistik çekiciliğe dönüşmüştür. Bu olguya en güzel örneklerden biri Birinci Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi olarak adlandırılan bölgeye gerçekleştirilen turizm hareketidir. Batı Cephesi, Belçika, Kuzey Doğu Fransa, Alsace Lorraine (Fransa) ve Batı Almanya içerisinde Kuzey Denizi'nden İsveç sınırına kadar uzanan siperler, istihkâmlar ve tahkim edilmiş kasabalardan oluşan bir savaş alanıdır. Savaş esnasında bu cephede 6 milyon asker ölmüş, 14 milyon asker ise yaralanmıştır. Ölen askerlerin 750 bini İngiliz ve İngiliz İmparatorluğu askerleridir. Ölen askerlerden 300 binin mezarı yoktur ve Batı Cephesi boyunca yer alan anıtlar ile bu kayıplar anılmaktadır. Ayrıca ölen askerler Batı Cephesi boyunca 1000 askeri ve 2000 sivil mezarlıkta yatmaktadır (Holmes, 1999, s. 237). 2014 yılında Batı Cephesinin sadece West Flanders kısmını 800 bin kişi ziyaret etmiştir (Centenary News, 2015).

Benzer bir örnek olarak Türkiye'de Çanakkale'ye her yıl 24 Nisan'da Avusturalya ve Yeni Zelanda'dan Çanakkale Savaşları'nda ölen atalarını anmak için Şafak Ayini'ne katılmaya gelen ziyaretçiler gösterilebilir. 24 Nisan 2015 tarihinde Şafak Ayini on binden fazla Avusturalya ve Yeni Zelanda'lı turist katılımıyla gerçekleşmiştir (BBC, 2015). Smith'e göre (1997, s. 248) savaş ile ilgili hatırlanmaya değer şeyler ve aynı türden ürünler muhtemelen dünyadaki en geniş turistik çekicilik sınıfını oluşturmaktadır.

II. LİTERATÜR

Savaş alanları turizmini anlayabilmek için onun öncüleri olan kültürel miras turizmi ile karanlık turizmin tanımlanması gerekmektedir. Karanlık turizm ölüm ve/veya ölümlle ilişkilendirilen alanlara ölümlerin bireysel, kitlesel, doğal, zamansız ya da başka türlü olup olmadığına bakılmaksızın merak ve ilgiylegüdülenen turizm türü olarak tanımlanmaktadır (Sharpley, 2005, s. 220).

Sharpley'egöre (2005, s. 221) karanlık turizm ölüm ya da felaketlere olan ilginin genel ya da kişiye özgü olmasına ve ziyaretler için baskın motivasyon olduğuna bakılmaksızın yoğunluk süreci (continuum of intensity) şeklinde işlemektedir. Karanlık turizm kısmen motivasyon ile tanımlanmış olduğundan yakın akrabası kültürel miras turizmi ile ayrı tutulması büyük önem taşımaktadır. Turistlerin çekiciliği kendi kültürel mirasının bir parçası olarak görmesi, çekiciliklere gerçekleştirilen ziyaretler için motivasyon açısından önemli bir faktördür. Mirasın en basit tanımlaması geçmişin güncel kullanımıdır (Graham vd., 2000, s. 2). Bu nedenle kültürel miras turizmi, temel motivasyonu turistlerin kendi miraslarını algılamaları ışığında çekiciliklerin miras özelliklerine göre temellenmiş ziyaretlerdir (Poria vd., 2001, s. 1048). Timothy'egöre (2006, s. 4) karanlık turizm kültürel miras turizminin bir alt kategorisidir ve eski savaş alanlarına, toplama kamplarına, mezarlıklara ve hapishanelere yönelik artan ziyaretler onun savını onaylamaktadır. Ayrıca Nazi Almanyası toplama kamplarına yapılan ziyaretlerin üzerinde durulmalıdır. Çünkü bu ziyaretlerin savaşların dehşetiyle ilgili bilgi yaymak ve onları anımsatmak gibi tarihsel amaçları bulunmaktadır. (Blom, 2000, s. 33).

Karanlık turizm kavramına akademi ve medyada ilgi 90'lı yıllardan beri artarak devam etmektedir. Son zamanlarda bu turizm türünün postmodernizmin ana özelliklerine dayandığını öne sürmek doğru olarak düşünülebilir (Lenon ve Foley, 2000; Blom, 2000). Modernizm gelişmiş şehirleşme, yaygın okuryazarlık, yaygın sağlık hizmetleri, rasyonalize edilmiş çalışma ortamları ve artan hareketlilik ile ilişkilidir (MacCannell, 1989, s. 43).

MacCannell'e göre (1989, s. 44) modern turistler otantik olanı bilmeyi arzulamaktadır. Modern turistlerin ana arzusu ziyaret ettikleri yerlerde sahne arkasında neler olup bittiğini gözlemlemektir. Ne var ki, turistlerin istemi bu yöndeyken mutlak otantığın gerçekleştirilmesi eninde sonunda

olanaksız olarak kabul edilmektedir. Bu ve benzeri girişimler sahte ve uydurma (pseudo) etkinliklerin oluşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu şekilde ifade edilen etkinlikler, Boorstin(1992, s. 11) tarafından insanların bilgi edinme arzusuna başvuran belirsiz gerçekler olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak düşünüş tarzında bir gelişme olmuş ve post-modernizm olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır.

Otantik deneyimlerden biri olarak değerlendirilebilecek ölümle ilişkili alanlara yapılan ziyaretler yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca bu tür turizm hareketleri en eski turizm türlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Ölüm ve şiddetle ilgili sunumlar yeni olgular değildir ve tarihsel olarak birçok seyyahı kendine çekmiştir (Seaton veLennon, 2004, s. 64).

Seaton (1996, s. 235) 17. yüzyılda savaş alanları ve hapishanelere gerçekleştirilen ziyaretlere ilişkin tarihsel birçok örneği anlatmıştır. Bunun yanı sıra, 18. yüzyılda modern turizmin ilk olarak gelişmeye başlamasından beri, sayısı yadsınamayacak kadar çok savaş alanları, müzeler, defin ve afet alanları turizmle ilgili kılavuz kitaplarda kayda geçmiş ve yer almıştır (Seaton veLennon, 2004, s. 66). Japonya, Çin, Hindistan'daki, Avrupa'da Roma dönemine ait ve başka antik savaş alanları turistleri çekmeye devam etmektedir (Prideaux, 2007, s. 20). Türkiye'de yer alan Truva antik kentine gelen turistlerde bu olguya güzel bir örnektir.

Turuva savaşını anlatan insanlık tarihinin en eski yazılı kaynağı olarak adlandırılan İlyada ve Odyssea destanları kahramanların çağında geçmektedir. Truva savaşı Antik Yunan toplumunun tarihinde merkezi bir yere sahiptir. Tarih ve savaşlar, kahramanlarının -her neslin deneyimlediği ve başa çıkması gereken- ikilem türlerine yakalandığı sosyal dramaların ortaya konması için arkaplandır (Pomeroy, vd., 2004, s. 44). Milattan önce 1260-1180 yıllarında gerçekleştiği varsayılan Truva Savaşı'nın vuku bulduğu Truva antik kentine gerçekleşen ziyaretçi akını dikkat çekicidir.

Karanlık turizm kültürel tüketimin bir şekli olarak tarihte ve yakın zamanda gerçekleşmiş ölümlerin etki alanıyla bağlantılı alanlara yönelen ziyaretçi akımını incelemiştir. Karanlık turizm tüketimi uygulamalarının geniş çeşitliliği, turistin sosyal dünyasıyla ilgili ya da onun tarafından tanımlanmış olarak görülebilmektedir. Yani, karanlık turizm deneyimleri turistin kendi sosyal varlığınafenomenolojik (olgubilimsel) bir anlam vermekiçin tüketiliyor olabilir. Tanımlanan bu kategori içerisinde savaş anıtları, askeri mezarlıklar, savaş alanları ve savaşlarla ilişkili diğer müzeler ve çekicilikler yer

almaktadır (Sharpley, 2009, s. 17). Bu alanlarla ilgili sınıflandırma çalışmaları literatürde mevcuttur (Lennon ve Foley, 2000; Smith, 1998). İkili bir sınıflandırma örnek olarak verilebilir. Bunlardan ilki toplama kampları, ünlülerin ölümlerini kapsayan birincil alanlar olurken ikincisi olayların yaşandığı fiziksel alanlardan uzak ve olayların yorumlarını sunan ikincil alanlar olmaktadır.

Karanlık turizm ele alındığında kültürel miras turizmi tanımının altının çizilmesi önemlidir. Bu turizm türü tarihi yapılardan ve anıtlardan müzelere, parklara ve festivallere kadar birçok farklı tarihsel açıdan önemli çekiciliği kapsamaktadır (Trotter, 2001, s. 11). Karanlık turizm gibi gerçekten de kültürel miras turizmi kavramsal zorluklara maruz kalmış ve zaman içerisinde değişiklik geçirmiştir. Miras kavramı kökensel olarak bireyin ölmüş bir akrabasının rızasıyla aldığı miras için kullanılmıştır (Graham vd., 2000). Aitchinson vd., (2002, s. 94) mirası “kalıt olarak aktarılan her şey olarak” tanımlamaktadır ve bu tanımlama kelimenin kökensel tanımıyla daha yakından ilişkilidir. Sergilenen geçmişin toplumun miras aldığı tarih (insan yapımı ve/veya doğal) düşüncesine odaklanmaktadır. Bu tür bir tanımlama alınan mirasın bir şekil bireysel veya ailesel tarihle ve ortak bir aitlik ve sahiplik duygusuyla ilişkilendirildiğinde sorun olmamaktadır (Aitchinson vd., 2002, s. 95). Bununla birlikte bu alanlar kendisiyle hiçbir bağı olmayan ziyaretçiler çekmeye başladığında kültürel miras turizmi ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, günümüzde ziyaretçilerin geçmişle etkileşime girmesini sağlayan kültürel miras turizmidir (Nuriyanti, 1996, s. 250).

Seaton'a göre (1996, s. 236) savaş alanları turizmi ölüm turizminin bir çeşididir. Ayrıca modern zamanlarda tarihteki savaşların teşvik edici özelliği ölüm turizminin birincil tetikleyicisi olmuştur (Seaton, 1999, s. 132). Benzer olarak Blom (2000, s. 29) savaş alanlarını turistleri çeken morbid (dehşet verici) turizm başlığı altına dâhil etmiştir. Morbid turizm olağandışı, ne getireceği bilinmeyen, ölümle ilgili hatta korkutucu bir şekilde yıkım ve ölümle bağlantılı belirgin özellikleri olan bir turizm türüdür. Savaş, ölüm, trajedi ve turizm arasındaki bağ yüzyıllardan beri var olan gerçek ya da simgesel olarak karşılaşmalar için bir yere tamamen ya da kısmi olarak seyahat etme isteği ile güdülenen eşsiz turizm türünden oluşan bir olgudur (Seaton, 1999, s. 131).

Kültürel miras alanları yurtiçi bir düzeyde milliyetçiliğin oluşturulması ve propagandanın uluslararası ziyaretçiler nezdinde yayılması için de kullanılmaktadır (Timothy, 2006, s. 6). Bir milletin parçası olma ideolojisi olan milliyetçilik savaş anma etkinliklerinin önemli bir parçasıdır. Anma etkinliklerinin düzenlendiği toprak parçaları bir ulusun hayal edilmiş coğrafyası ve bunun anlatımı olarak görülebilmektedir (Raivo, 1998, s. 13). Türkiye için de Çanakkale savaşlarının geçtiği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Sarıkamış savaşının geçtiği Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Büyük Taaruzun gerçekleştiği Başkomutan Tarihi Milli Parkı ve Sakarya Meydan Muharebesinin gerçekleştiği Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı bu coğrafya parçalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Savaş alanları özelinde savaşla ilgili alanlar yönünden bu alanlar bir ülkenin ulusal ruhu açısından önemli bir rol oynamakla kalmayıp değişen ideolojilere de konu olmaktadır. Sosyal ideolojiler zamanla değiştiği gibi turistik çekiciliklerin -özellikle de zamana karşı dayanıklı olanların- geçerli ve yapısal anlatımlarında zamanla değişmektedir (Seaton, 1999, s. 131). Özellikle Waterloo savaş alanı esas alındığında, gurur ve milliyetçilik gibi bir ulusun askeri kahramanlık başarılarına odaklanan ziyaret eğilimlerinin azaldığı görülmektedir. Avrupa’da daha önceleri bu unsurların vurgulandığı birçok eski savaş alanındaki anlatımlarda, şimdilerde barış ve uzlaşma vurgulanmaktadır (Seaton, 1999, s. 132). Savaş alanları halen ölüm ve yıkımların alanları olmalarına rağmen, son yıllarda bu alanlardaki anlatımlar milliyetçilik bakış açısından anma ve anlama bakış açısına doğru evrimleşmiştir (MacCannell, 1989, s. 112). Türkiye’de bu alanlarla ilgili daha çok çalışmanın yapılması, bu alanların toplum tarafından nasıl algılandığı ile ilgili yeni bilgiler ortaya çıkarabilecektir.

Savaş alanları turizmi içeriğinde karanlık turizm alanları, tarihsel açıdan bir şekilde dikkate değerdir çünkü toplumlar tarafından hatırlanmaktadır. Kültürel miras alanları gibi korunmaya değer olarak belirlenmiştir. Bu şekilde sosyal değer ve davranışların gelişiminde rol oynamaktadır (MacCannell, 1989). Çünkü savaşlarda yaşanan milyonlarca kayıp herkesin paylaştığı bir mirastır (Seaton, 1996, s. 237). Buradan yola çıkarak araştırmada savaş alanları turizmi kapsamında Türkiye’de yer alan savaş anıtları inceleme konusu yapılmıştır.

Baldwin ve Sharpley’e göre (2009, s. 204) savaş anıtları insanların savaş alanlarına ziyaretler gerçekleştirmesi için sebep yaratmaktadır. Anıtlar

kamusal ve şahsi anma etkinlikleri için odak noktası olmaktadır. Güncel bir örnek Avrupa'da yer alan farklı bir savaş alanı olan kalıcı ve dünya çapında bir turizm statüsü kazanan Waterloo savaş alanıdır (Seaton, 1999, s. 130). Günümüzde Waterloo savaş alanı 135 farklı anıt ve abide ile Belçika'nın en büyük ikinci turizm alanıdır (Speechaert veBaecker, 1990).

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte anma etkinlikleri yeni bir tarz kazanmıştır. Eski dönemlerde imparatorlukların toprakları genişletmek için generallerin kazandıkları zaferleri taçlandıran anıtlardan ibaret olan anma etkinlikleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ölenler için yas tutulan etkinliklere dönüşmüştür. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın siper savaşları ve ülkeler arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen mücadeleleri bu durumun oluşmasında etken olmuştur (Niven, 2008, s. 42).

Türkiye'de bu tür anıtlara verilecek en güzel örneklerden biri Çanakkale Şehitler Abidesi'dir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ÇanakkaleSavaşları Tarihi Alan Başkanlığı (2018)websitesinde anıtlarla ilgili şu bilgi yer almaktadır: "Gelibolu Yarımadası'nın en çok ziyaret edilen ana ziyaret noktası olan abide, Eski Hisarlık Burnu üzerinde yer almaktadır. Açılan proje yarışması sonucunda 37 proje arasından Doğan Erginbaş, İsmail Utkular ve Feridun Kıp tarafından hazırlanan proje seçilmiş olup Abidenin temeli 17 Nisan 1954 tarihinde atılmıştır. İkinci Anafartalar Zaferi'nin 45. Yıldönümü olan 21 Ağustos 1960 tarihi ziyarete açılan Çanakkale Şehitler Abidesi, Çanakkale Muharebeleri'nde şehit düşen tüm askerlerimizi simgelemekte ve onların anısını yaşatmaktadır. Mimarı Doğan Erginbaş'ın kendi ifadesiyle abide Tüm coğrafyalardan gelen şehitlerimizin toplu bir şekilde göğe yükselişini temsil etmektedir. Ayaklarının üzerinde muharebe anlarını yansıtan kabartma rölyefler bulunmaktadır.

Her yıl 18 Mart tarihinde, ülkenin dört bir yanından gelen vatandaşlar ve devlet erkânı tarafından Abide tören alanında anma merasimleri düzenlenmektedir. Abidenin arka bölümünde yer alan sembolik mezarlıklar 2007 yılında ziyarete açılmıştır. Şehitlikte Çanakkale Muharebeleri sırasında şehit düşen ve bugüne kadar isimleri tespit edilebilmiş 59.408 şehidimizin isimleri bulunmaktadır. Yine sembolik şehitliğin önünde muharebe dönemini yansıtan 45 m. uzunluğunda bir rölyef bulunmaktadır. Rölyefi geçtikten sonra, sembolik şehitliğin başlangıç bölümünde meçhul asker mezarı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün 1934'te müttefik askerleri için söylediği sözlerin yer aldığı mermer bir kitabe bulunmaktadır. Arıburnu muharebelerinden

sonra bir Anzak askerinin yanında Avustralya’ya götürdüğü ifade edilen ve bir Türk askerine ait olan kafatası, yıllar sonra 10 Mart 2003 tarihinde Türkiye’ye teslim edilmiş olup 18 Mart 2003’te resmi törenle bugünkü noktaya defnedilmiştir.”

III. YÖNTEM

Rekabetçi bir bakış açısıyla bakıldığında turizmde, turistlerin ilgisini çeşitli yollarla güdüleyen ve sonucunda yeni turistler yaratan ve bununla birlikte turizm işletmecilerine finansal kazanımlar sağlayan yeni nişlerin yaratılmaya devam edilmesi önemli bir konudur (Blom, 2000, s. 29). Savaş alanları ulusal park olarak korunmaktan tutun, daha basit olarak anıtlar ya da coğrafi özelliklerin adlandırılmasına kadar birçok duyguyu ve çok çeşitli anma etkinlikleri ortaya çıkarmaktadır (Prideaux, 2007, s. 19).

Türkiye için de Çanakkale savaşlarının geçtiği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Sarıkamış Savaşı’nın geçtiği Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Büyük Taaruz’un gerçekleştiği Başkomutan Tarihi Milli Parkı ve Sakarya Meydan Muharebesinin gerçekleştiği Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı bu şekilde korunan alanlara örnek olarak verilebilir. Bu araştırmanın amacı savaş alanları turizmini savaş anıtları kapsamında arz yönünden incelemektir.

Smith ve Croy (2005) savaş alanları turizminin (karanlık turizm) hem arz hemde talep yönünden inlenmesinin önemine vurgu yapmıştır. Araştırmanın üzerinde durduğu konu bu olgunun ve savaş anıtlarının nesnelleşmesi ve taşıdığı turizm potansiyelidir. Literatürde bu bağlamda turizm bakış açısıyla savaş anıtları üzerine bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak öncelikle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile iletişime geçilmiştir. Türkiye’de yer alan tescilli anıt ve abidelerin listesi talep edilmiştir. Genel Müdürlük’ten anıtlara ilişkin belgeler incelenmiş ve 353 adet anıt ve abide araştırma için belirlenmiştir.

Araştırmanın teorik çıkış noktası Seaton’un (1999, s. 131) beş kapsamlı karanlık turizm davranışı bölümlemesidir:

1) Halka açık sahnelemelere (mizansen) tanıklık etmek için seyahat etme: Geçmişte yaygınken günümüzde özellikle Batı toplumlarında yasaklanmıştır. Roma İmparatorluğu zamanındaki gladyatör dövüşleri ya da 1868’e kadar Birleşik Krallık’ta devam eden politik ve kamuya açık idamlar

buna örnek olarak verilebilir. Günümüzde kazaların gerçekleştiği otoyollarda kazaya bakmak için yavaşlayan sürücüler, uçak kazaları, gemilerin batması ve terörist saldırı alanları gibi felaket alanlarına hücum eden ziyaretçiler bunun güzel bir örneğidir.

2) Kitlesel ya da bireysel ölümlerin meydana geldiği alanlara olayların meydana gelmesinden sonra seyahat etme: Karanlık turizm hareketinin en geniş kısmını oluşturmaktadır. Zulüm yapılan alanlar (Auschwitz toplama kampı, Roma'da Gladyatör dövüşleri ve ünlü şehitlerin ölümlerinin sergilendiği etkinlikler), felaket alanları (volkan patlaması sonucu yok olan İtalya'daki günümüzde turistik çekiciliğe dönüşmüş Pompei antik kenti), meşhur kişilerin ölümleri (Dallas'ta başkan Kennedy'nin suikasta uğradığı kitap deposu, Elvis Presley'in öldüğü Graceland) ve savaş alanları bu bölüme girmektedir.

3) Ölümlerin defin alanlarına ve bu ölümlere yönelik anıtlara seyahat etme: Bu tip karanlık turizm mezarlık, katakomb, kript ve savaş anıtlarına yapılan ziyaretleri kapsamaktadır. Araştırmanın çıkış noktası bu karanlık turizm bölümüdür. Bu bağlamda Türkiye'de yer alan savaş anıtlarının turizm potansiyeli göz önünde bulundurularak coğrafi bilgi sistemleri ile analizler gerçekleştirilmiştir.

4) Belirli ölümler için nesnel kanıtlar ve simgesel temsilleri görmek için seyahat etme: Bu karanlık turizm türü ölümle ilgili kanıtların ve imgelerin toplandığı sentetik alanlara yönelmektedir. Ölüme neden olan silahların, cinayet kurbanlarının eşyalarının ve diğer eserlerin sergilendiği müzeleri içermektedir (örnek olarak Küba'da devrimin kahramanlarının kan lekeli, kurşun delikli giysilerinin ve Batista rejiminin işkence aletlerinin sergilendiği müze, Londra'da yer alan MadameTussauds her zaman ünlü katillerin bal mumu heykelerini içermektedir).

5) Ölümlerle ilgili re-enactment (yeniden sahneleme) ve simülasyonlar için seyahat etme: Bu tür turizm davranışı 20. yüzyıla kadar Avrupa'da Hz. İsa ve diğer Hristiyan karakterlerin ölümlerinin sergilendiği dini kültürel sunumlar şeklinde sınırlıydı. Avusturya Oberammergau'da sergilenen Passion Play en ünlü örneklerden biridir. Diğer Katolik bölgelerde Hz. İsa'nın heykelinin taşındığı geçit alaylarında buna bir örnektir. Modern zamanlarda bu olgu İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde iç savaş meraklılarının ve Fransa'da Napolyon meraklıların seyahatlerinden oluşmaktadır.

A. Coğrafi Bilgi Sistemleri Analizleri

Bu araştırmada Türkiye'de yer alan savaş anıtlarının turizm çekicilik kaynakları olarak uygunluğunun belirlenmesinde kullanılan temel veri analizi konumsal analizdir (spatial analysis). Bu amaçla araştırmada uygulanan ilk adım Türkiye'nin siyasi (idari) bölgelerinin haritasının oluşturulmasıdır. Bu amaçla Global Administrative Areas (2018) websitesinden Türkiye'nin siyasi bölgeler haritası temin edilmiştir. Daha sonra T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden temin edilen anıtların adresleri üzerinden Ek 1'de sunulan enlem (lattice) ve boylam (longitude) bilgileri araştırmacılar tarafından derlenmiştir.

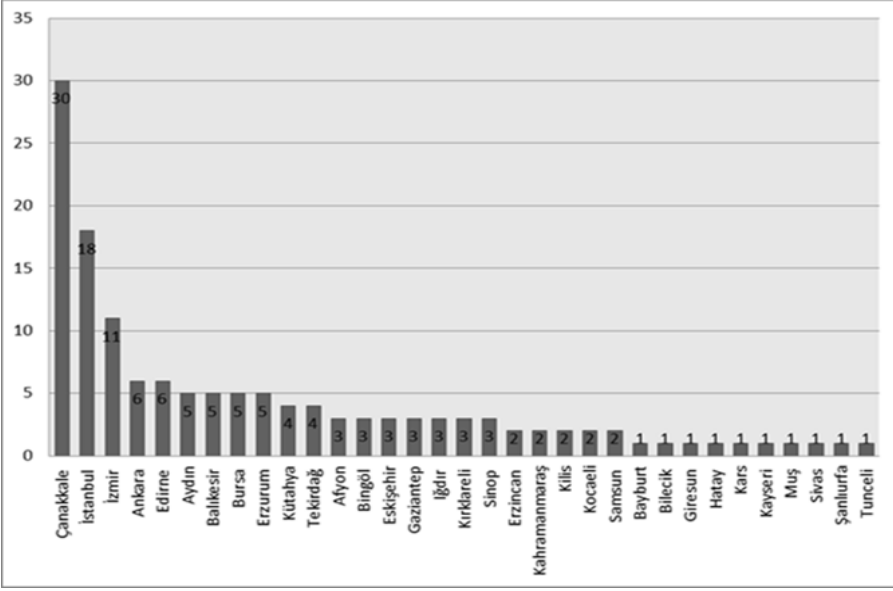
Şekil 1. Türkiye'de Yer Alan Anıtların İller Bazında Konumlarının Harita Üzerinde Gösterimi

Şekil 1'de Türkiye'de yer alan tescilli anıtların adresleri üzerinden illere göre elde edilen koordinatlarının QGIS coğrafi bilgi sisteminde harita üzerinde gösterimi sunulmuştur.

Şekil 2. Türkiye’de Yer Alan Anıtların Frekanslarının İllere Göre Dağılımı

Şekil 2’de Türkiye’de yer alan anıtların frekanslarının illere göre dağılımı sunulmuştur. En fazla anıta sahip ilk dört il sırasıyla İstanbul (74), Ankara (34), Çanakkale (32) ve İzmir’dir (28). İlk dört içerisinde Türkiye’nin en büyük üç ilinin bulunması normal olarak düşünülebilir. Ama ilk dört il içinde Çanakkale’nin üçüncü sırada bulunması savaş alanları turizmi açısından Çanakkale savaş alanlarının önemine güzel bir örnektir.

Şekil 3. Türkiye’de Yer Alan Savaş Alanları Turizmine Yönelik Anıtların Frekanslarının İllere Göre Dağılımı

Şekil 3’te Türkiye’de yer alan savaş alanları turizmine yönelik anıtların frekanslarının illere göre dağılımı sunulmuştur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden temin edilen anıtlar detaylı bir şekilde incelenerek (savaş anıtı, şehitler anıtı vb.) savaş alanları turizmine yönelik Türkiye’de 140 anıt tespit edilmiştir. Sırasıyla Çanakkale (30), İstanbul (18) ve İzmir (11) savaş alanları turizmine yönelik en fazla anıta sahip illerdir. Araştırma sonucunda Çanakkale Savaşı alanının en fazla anıtla Seaotun’un (1999: 131) karanlık turizm davranışının bölümlenmesine uygun alan olduğu belirlenmiştir.

Şekil 4. Çanakkale’de Yer Alan Savaş Alanları Turizmine Yönelik Anıtların Konumlarının Harita Üzerinde Gösterimi

Buradan yola çıkarak Çanakkale ilindeki savaş anıtlarının konumlarının gösterildiği harita Coğrafi Bilgi Sistemleri ile hazırlanmış ve Şekil 4’te sunulmuştur. Çanakkale ilindeki bu anıtlar savaş alanları turizmi kapsamında talebin göz ardı edilmemesi gereken önemli çekicilikler olarak düşünülebilir.

Çanakkale’de yer alan savaş alanları turizmine yönelik anıtlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çanakkale İlindeki Savaş Alanları Turizmine Yönelik Anıtlar

Numara	Adı
1	Telgraf Bölüğü Anıtı
2	Acıburun Zafer Anıtı
3	Yusufoçuktepe Kitabesi
4	Büyükkemikli Kitabesi
5	Damakçılbayır Kitabesi
6	Kireçtepe Kitabesi

7	II. Kolordu Komutanlığı Anıtı
8	İtalyan Harbi Anıtı
9	Seddülbahir Zafer Anıtı
10	Çataldere Anıtı
11	16. Tümen Şehitler Anıtı
12	Tahir Bey Anıtı
13	Nuri Yanıt Anıtı
14	Son Ok Anıtı
15	Sığındere Sargı Yeri Anıtı
16	Yahya Çavuş Anıtı
17	Çanakkale Şehitler Abidesi
18	Mehmet Çavuş Anıtı
19	Conkbayırı Kitabesi
20	Kanlısirt Kitabesi
21	Kemal Yeri Kitabesi
22	Arıburnu Kitabesi
23	Anzak Kitabesi
24	Helles Anıtı
25	İlk Şehitler Anıtı
26	Alçıtepe Garnizon Anıtı
27	Fevzi Çakmak Anıtı
28	Yarbay Hasan Bey Anıtı
29	Hill 60 Anıtı
30	Conkbayırı Anıtı

IV. SONUÇ

Turistlerin otantik olanı arayışları niş turizm türlerinin önemini artırmıştır. Savaş alanları turizmi bilgi çağıyla birlikte önemi artan bir niş turizm hareketi olarak görülebilir. Çünkü günümüz dünyasında bilgiye ulaşma sadece basılı eserlerden ibaret değildir. Geçmişte yaşanmış savaşlar filmler, diziler hatta video oyunlarıyla tekrar canlandırılmakta ve bu savaşlar ile alanlarına yönelik ilgi artmaktadır.

Türk askeri tarihi incelendiğinde, M.Ö. 4000'lerden günümüz Türk Silahlı Kuvvetleri'ne değin süregelen bir askeri yapılanma ve çok sayıda savaş dikkati çekmektedir. Türklere askeri düzen ile siyasi düzen iç içe geçmiş ve tarih boyunca birlikte gelişmiştir. Türkiye'nin köklü tarihinde yer tutan birçok savaş bulunmaktadır. Çanakkale savaşlarının geçtiği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Sarıkamış savaşının geçtiği Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Büyük Taarruz'un gerçekleştiği Başkomutan Tarihi Milli Parkı ve Sakarya Meydan Muharebesinin gerçekleştiği Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı gibi alanlar Türkiye'de savaş alanları turizminin önemli alanları olarak görülebilir.

Bu araştırmada literatürde karanlık turizm ve akabinde savaş alanları turizmi davranışının bölümlerinden biri olarak görülen savaş anıtlarına yönelik turizm hareketinin çekicilikleri üzerinde durulmuştur. Literatürde bu tür bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmadan elde edilen bilgiler savaş alanları turizminin Türkiye özelinde derinlemesine incelenmesi için bir çıkış noktası olabilecektir.

Araştırmada yapılan analizler sonunda Türkiye çapında savaş alanları turizmine yönelik 140 adet anıt tespit edilmiştir. Çanakkale Savaşı'nın geçtiği Çanakkale ilinin iller bazında birinci olması şaşırtıcı değildir. Bu konun derinlemesine incelenmesi Türk turizminin 2023 hedefleri açısından önemli olabilecektir. Destinasyon yönetim örgütleri (DMOs) bu niş pazarları göz önünde bulundurarak turizm politikası ve planlamalarını güncelleyebilirler.

Araştırmanın kısıtlarına gelindiğinde konunun Türkiye'de ilk defa ele alınması ve literatürdeki eksiklikler öne çıkmaktadır. Savaş alanları turizmine yönelik Türkiye bazında ileride yapılacak yeni çalışmalar bu niş turizm türünün daha iyi anlaşılması ve derinlemesine incelenmesi açısından faydalı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTLE, (1999), *Politics*, Tercüme Jowett, L., Kitchener, Batoche Books.
- ABOUSNNOUGA, N. G. (2012), *Visual and Written Discourses of British Commemorative War Monuments*, (Doktora Tezi), Cardiff: Cardiff University.
- AİTCHİSON, C., Macleod, N.E. ve Shaw, S. J. (2002), *Leisure and Tourism Landscapes: Social and Cultural Geographies*. New York: Routledge.
- BALDWIN, F. ve Sharpley, R. (2009), Battlefield Tourism: Bringing Organised Violence Back to Life, in *The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism*, Ed: Sharpley R. and Philip R. S., İngiltere: Channel View Publications, 186-206.
- BLOM, T. (2000), Morbid Tourism - A Postmodern Market Niche with An Example from Althorp, *Norwegian Journal of Geography*, 54, 29-36.
- BOORSTIN, D., J. (1992), *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, Vintage Books.
- GRAHAM, B., Ashworth, G.J, ve Tunbridge, J.E. (2000). *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, New York: Oxford University Press.
- LENNON, J. J. ve Foley, M. (2000), *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*, London ve New York: Continuum.
- MACCANNELL, D. (1989), *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, New York: Schocken Books.
- NİVEN, B. (2008), War Memorials at the Intersection of Politics, Culture and Memory, *Journal of War and Culture Studies*, 1 (1), 39-45.
- NURYANTI, W. (1996), Heritage and Postmodern Tourism, *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249-260.
- PORİA, Y. Butler, R. ve Airey, D. (2001), Clarifying Heritage Tourism, *Annals of Tourism Research*, 28 (4), 1047-1049.
- POMEROY, S., B., Burstein, S., M., Donland, W. ve Roberts, T. (2004), *A Brief History of Ancient Greece, Politics, Society and Culture*. New York: Oxford University Press.
- SEATON, A. V. (1996), Guided by the Dark; from Thanatopsis to Thanatourism, *International Journal of Heritage Studies*, 2 (4), 234-244.
- SEATON, A.V. (1999). War and Thanatourism: Waterloo 1814-1915, *Annals of Tourism Research*, 26 (1), 130-158.
- SEATON, A.V. ve Lennon, J. (2004), Thanatourism in the Early 21st Century: Moral Panics, Ulterior Motives and Alterior Desires. In Singh, T., V. (Ed.) *New Horizons in Tourism: Strange Experiences and Stranger Practices* (63-82), Oxfordshire: CABI Publishing.
- SHARPLEY, R. (2005), Travel to the Edge of Darkness: Towards a Typology of 'Dark Tourism', In Ryan, C., Page, S., J. and Aicken M. (Eds.) *Taking Tourism to the Limits: Issues, Concepts and Managerial Perspectives*, (215-226), Londra: Elsevier Ltd.
- SHARPLEY, R. (2009), Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction, In *The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism*, Ed: Sharpley R. and Philip R. S., (3-22), İngiltere: Channel View Publications.
- SMİTH, N. ve Croy, W.G. (2005)., Presentation of Dark Tourism: Te Wairoa, the Buried Village. In Ryan, C. and Stephen J. P. and Aicken, M. (Eds.), *Taking Tourism to the Limits: Issues, Concepts and Managerial Perspectives* (199-213), Londra: Elsevier Ltd.
- SMİTH, V., L. (1997), War and its Attractions. In *Tourism, Crime and International Security Issues*, Ed: A. Pizam and Y. Mansfeld, (247-264) Chichester: Wiley.
- SPEECHAERT, G.P. ve Isabel Baecker, (1990), *Les 135 Vestiges et Monuments Commémoratifs des Combats de 1815 en Belgique*, Waterloo: Relais de l'Histoire s.b.l.
- PRIDEAUX, S. (2007), Echoes of War: Battlefield Tourism, *Battlefield Tourism History, Place and Interpretation*, Ed. Ryan, C., (17-27), Londra: Elsevier.

- RAÍVO, P. J. (1998). InThisVeryPlace: WarMemorialsandLandscapes as an ExperiencedHeritage, LancasterUniversity.
- TÍMOTHY, D. J. (2006), HeritageTourism in the 21'th Century:ValuedTraditionsand New Perspectives, *Journal of HeritageTourism*, 1(1), 1-16.
- TOWNER, J. (1985), The Grand Tour A KeyPhase in theHistory of Tourism, *Annals of TourismResearch*, 12, 297-333.
- TROTTER, R. (2001),Chapter 6: HeritageTourism. In Douglas, N., Douglas, N. AndDerrett, R. (Eds.) *Special InterestTourism* (10-16). Milton: Qsld: John Wiley&SonsAustralia, Ltd.
- HOLMES, R. (1999),*The Western Front*. BBC Books.
- CENTENARYNEWS (2015), "Article", erişim tarihi: 22 Ocak 2018, <http://www.centenarynews.com/article?id=3249>
- BBC (2015), "Haberler", erişim tarihi: 22 Şubat 2018, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150425_gelibolu_safak_ayini
- GLOBAL ADMINISTRATİVE AREAS (2018), "Download", erişim tarihi: 22.Şubat.2018, <http://gadm.org/>
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ÇANAKKALE SAVAŞLARI GELİBOLU TARİHİ ALAN BAŞKANLIĞI, (2018), "Ziyaret Noktaları", erişim tarihi: 11 Ocak 2018, <http://catab.kulturturizm.gov.tr/TR,129473/sehitler-abidesi.html>

EK 1. Türkiye’de Yer Alan Tescilli Anıtların İllere Göre Dağılımı ve Enlem-Boylam Verileri

Numara-İl	Enlem	Boylam	Numara-İl	Enlem	Boylam
1-Adıyaman	37.507.835	38.065.836	179-İzmir	37.940.118	27.340.974
2-Adıyaman	37.946.207	38.655.050	180-İzmir	38.581.604	26.974.368
3-Afyon	38.844.747	30.424.591	181-İzmir	38.082.080	28.209.264
4-Afyon	38.460.333	30.269.164	182-İzmir	38.383.271	26.930.568
5-Afyon	38.902.336	30.846.176	183-İzmir	38.369.263	26.883.122
6-Afyon	38.757.919	30.538.038	184-İzmir	38.458.077	27.211.157
7-Afyon	38.745.887	30.554.292	185-İzmir	38.419.459	27.128.211
8-Afyon	38.533.553	30.545.627	186-İzmir	38.738.772	26.838.158
9-Afyon	38.446.801	30.055.219	187-İzmir	38.532.431	27.052.391
10-Ağrı	39.208.038	43.047.925	188-İzmir	38.477.564	27.356.099
11-Aksaray	38.222.024	34.182.659	189-İzmir	38.466.069	37.218.352
12-Ankara	39.939.277	32.841.528	190-İzmir	38.466.140	27.219.687
13-Ankara	39.586.479	32.136.764	191-İzmir	38.407.731	27.534.521

14-Ankara	39.911.464	32.845.057	192-İzmir	38.461.299	27.117.014
15-Ankara	39.917.944	32.853.300	193-İzmir	38.428.941	27.134.417
16-Ankara	39.912.313	32.851.192	194-İzmir	38.601.378	27.070.610
17-Ankara	39.918.730	32.853.849	195-İzmir	38.252.566	28.064.072
18-Ankara	39.912.797	32.848.661	196-İzmir	38.256.111	28.065.618
19-Ankara	39.929.590	32.860.316	197-İzmir	38.242.243	27.950.819
20-Ankara	39.956.831	32.862.282	198-İzmir	38.466.256	27.219.674
21-Ankara	39.948.963	32.809.847	199-İzmir	38.250.557	26.302.971
22-Ankara	39.924.750	32.854.086	200-İzmir	38.419.466	27.149.105
23-Ankara	39.908.331	32.834.467	201-İzmir	38.370.881	27.456.176
24-Ankara	39.926.144	32.868.048	202- Kahramanmaraş	38.474.880	36.835.725
25-Ankara	39.934.261	32.832.375	203- Kahramanmaraş	37.576.810	36.938.719
26-Ankara	39.956.759	32.862.268	204- Kahramanmaraş	37.582.192	36.926.994
27-Ankara	39.894.967	32.861.679	205-Karaman	36.963.373	32.952.309
28-Ankara	39.900.646	32.844.290	206-Kars	40.601.470	43.097.540
29-Ankara	39.926.830	32.855.252	207-Kars	40.606.003	43.092.085
30-Ankara	39.936.200	32.843.826	208-Kastamonu	41.806.088	33.712.054
31-Ankara	39.919.114	32.851.943	209-Kastamonu	40.351.438	36.077.299
32-Ankara	39.922.658	32.858.054	210-Kastamonu	41.376.650	33.776.924
33-Ankara	39.921.014	32.855.878	211-Kayseri	41.373.615	33.772.270
34-Ankara	39.923.455	32.853.419	212-Kırklareli	38.693.285	35.549.248
35-Ankara	39.915.316	32.865.145	213-Kırklareli	41.625.503	27.515.726
36-Ankara	39.917.329	32.844.703	214-Kırklareli	41.398.976	27.347.308

37-Ankara	39.891.547	32.863.038	215-Kilis	41.718.469	27.186.987
38-Ankara	39.920.234	32.858.979	216-Kilis	36.694.755	37.270.592
39-Ankara	39.894.338	32.863.720	217-Kocaeli	36.716.247	37.112.034
40-Ankara	39.929.928	32.855.673	218-Kocaeli	41.113.889	30.190.941
41-Ankara	39.938.815	32.854.165	219-Kocaeli	40.690.958	29.616.280
42-Ankara	39.958.064	32.878.147	220-Konya	40.762.871	29.919.296
43-Ankara	39.910.483	32.820.022	221-Konya	37.826.384	31.674.460
44-Ankara	39.943.633	32.840.595	222-Konya	37.409.477	34.173.110
45-Ankara	39.932.809	32.855.055	223-Konya	37.659.275	31.896.708
46-Antalya	36.258.949	29.984.584	224-Kütahya	37.867.969	32.485.392
47-Antalya	36.356.589	29.318.156	225-Kütahya	39.419.218	29.985.251
48-Antalya	36.143.312	29.654.528	226-Kütahya	39.798.431	29.613.374
49-Antalya	36.768.417	31.390.177	227-Kütahya	39.419.419	29.984.521
50-Antalya	37.034.143	29.878.321	228-Kütahya	38.928.941	30.063.424
51-Antalya	36.885.590	30.694.524	229-Kütahya	38.915.520	30.048.914
52-Antalya	37.047.909	31.787.853	230-Malatya	38.843.327	29.959.013
53-Antalya	37.047.909	31.787.853	231-Malatya	38.492.662	37.332.920
54-Antalya	36.199.615	29.642.359	232-Malatya	38.348.926	38.318.381
55-Antalya	36.199.905	29.638.021	233-Manisa	38.348.615	38.325.959
56-Antalya	36.261.543	29.315.493	234-Manisa	38.606.489	27.361.782
57-Antalya	37.286.935	30.250.302	235-Manisa	38.615.899	27.395.033
58-Antalya	36.884.760	30.688.879	236-Mersin	38.713.995	27.918.556
59-Ardahan	40.956.452	43.257.526	237-Mersin	37.128.553	34.733.391
60-Aydın	37.853.586	28.049.766	238-Mersin	36.920.889	34.886.170
61-Aydın	37.751.559	24.404.576	239-Mersin	36.815.764	34.616.035

62-Aydın	37.712.831	28.730.168	240-Mersin	36.802.188	34.637.253
63-Aydın	37.890.108	28.159.022	241-Mersin	36.317.674	32.966.422
64-Aydın	37.889.930	28.154.751	242-Muğla	37.327.845	34.794.433
65-Aydın	37.846.967	27.843.676	243-Muğla	36.678.307	29.262.492
66-Aydın	37.849.897	27.836.220	244-Muğla	37.317.736	27.772.112
67-Aydın	37.829.291	27.570.464	245-Muğla	36.619.119	29.118.324
68-Aydın	37.850.098	27.840.658	246-Muğla	36.741.635	28.124.217
69-Balıkesir	39.303.909	26.965.703	247-Muğla	36.575.094	29.091.111
70-Balıkesir	40.355.264	27.970.152	248-Muğla	36.483.402	29.119.778
71-Balıkesir	40.355.264	27.970.154	249-Muş	36.715.814	29.235.440
72-Balıkesir	39.592.440	27.019.756	250-Nevşehir	39.146.223	42.541.120
73-Balıkesir	39.299.947	26.665.489	251-Nevşehir	38.942.535	34.562.388
74-Balıkesir	39.312.125	26.687.513	252-Osmaniye	38.377.173	34.736.030
75-Balıkesir	39.311.869	26.686.647	253-Samsun	37.242.373	36.454.807
76-Balıkesir	39.333.907	26.657.700	254-Samsun	41.289.639	36.336.240
77-Balıkesir	39.644.883	27.883.111	255-Sinop	41.292.520	36.335.208
78-Balıkesir	39.643.627	27.886.033	256-Sinop	42.027.475	35.150.854
79-Balıkesir	40.358.572	27.910.410	257-Sinop	42.027.475	35.150.854
80-Balıkesir	40.358.572	27.910.410	258-Sivas	41.538.430	34.690.510
81-Bayburt	40.263.007	40.224.869	259-Sivas	39.902.940	37.761.269
82-Bilecik	40.025.713	30.181.146	260-Şanlıurfa	40.302.162	37.831.476
83-Bilecik	40.014.060	30.182.876	261-Tekirdağ	37.156.587	38.786.559
84-Bilecik	39.932.698	30.169.124	262-Tekirdağ	40.978.607	27.515.038
85-Bilecik	39.906.560	30.035.253	263-Tekirdağ	40.984.684	25.512.938
86-Bingöl	39.127.271	40.853.165	264-Tekirdağ	40.978.857	27.514.864

87-Bingöl	39.310.592	40.348.960	265-Tekirdağ	40.978.415	27.515.911
88-Bingöl	38.967.889	41.055.199	266-Tekirdağ	40.978.415	27.515.911
89-Bolu	40.170.824	30.825.775	267-Tekirdağ	40.978.607	27.515.038
90-Bursa	40.207.410	28.973.204	268-Tekirdağ	40.893.058	26.903.852
91-Bursa	40.263.726	29.650.390	269-Tekirdağ	41.151.256	27.835.621
92-Bursa	40.182.684	29.066.850	270-Trabzon	40.892.181	26.903.231
93-Bursa	40.379.467	28.881.701	271-Trabzon	41.005.419	39.730.874
94-Bursa	40.379.467	28.881.424	272-Tunceli	41.004.171	39.715.591
95-Bursa	40.168.750	29.021.407	273-Uşak	39.062.702	38.910.201
96-Bursa	40.141.637	29.419.261	274-Van	38.674.168	29.405.561
97-Bursa	40.266.384	29.660.447	275-Van	38.502.754	4.338.742
98-Bursa	40.190.913	29.049.388	276-Van	38.501.650	43.341.033
99-Bursa	40.181.356	29.058.674	277-Van	38.511.333	43.378.136
100-Bursa	40.055.312	29.115.096	278-Van	38.433.831	43.319.842
101-Bursa	40.487.799	29.701.636	279-İstanbul	38.411.977	43.309.528
102-Bursa	40.487.799	29.701.636	280- İstanbul	41.037.023	28.985.098
103- Çanakkale	40.236.393	26.360.081	281- İstanbul	41.005.978	28.975.429
104- Çanakkale	40.282.040	26.330.126	282- İstanbul	41.008.562	28.971.265
105- Çanakkale	40.297.860	26.292.280	283- İstanbul	41.030.651	28.945.712
106- Çanakkale	40.312.360	26.252.775	284- İstanbul	40.996.435	28.928.215
107- Çanakkale	40.271.553	26.292.391	285- İstanbul	41.048.067	28.952.854
108-	40.348.054	26.295.392	286- İstanbul	41.027.048	29.015.979

Çanakkale					
109- Çanakkale	40.408.809	26.672.158	287- İstanbul	41.026.813	29.015.341
110- Çanakkale	40.149.288	26.404.737	288- İstanbul	40.856.504	29.124.847
111- Çanakkale	40.072.677	26.190.729	289- İstanbul	41.049.902	29.009.863
112- Çanakkale	40.042.024	26.187.838	290- İstanbul	41.116.283	29.007.523
113- Çanakkale	40.231.711	26.327.285	291- İstanbul	41.158.045	29.032.752
114- Çanakkale	40.225.777	26.318.525	292- İstanbul	41.073.020	29.077.148
115- Çanakkale	40.157.382	26.377.010	293- İstanbul	41.032.788	28.991.678
116- Çanakkale	40.101.693	26.210.976	294- İstanbul	41.004.343	28.977.383
117- Çanakkale	40.098.360	26.221.673	295- İstanbul	40.989.816	28.864.048
118- Çanakkale	40.101.601	26.221.310	296- İstanbul	40.987.840	28.864.155
119- Çanakkale	40.044.936	26.180.812	297- İstanbul	41.005.047	29.199.736
120- Çanakkale	40.050.901	26.215.331	298- İstanbul	41.196.826	29.028.755
121- Çanakkale	40.242.824	26.290.944	299- İstanbul	41.105.668	29.009.272
122- Çanakkale	40.250.140	26.306.851	300- İstanbul	41.032.759	28.966.425
123-	40.229.198	26.291.259	301- İstanbul	41.042.308	28.994.775

Çanakkale					
124- Çanakkale	40.250.831	26.307.893	302- İstanbul	41.038.955	28.961.996
125- Çanakkale	40.233.533	26.276.923	301- İstanbul	41.025.119	29.013.793
126- Çanakkale	40.238.392	26.276.930	302- İstanbul	41.053.600	28.957.153
127- Çanakkale	40.045.992	26.179.147	303- İstanbul	41.040.259	28.967.594
128- Çanakkale	40.042.852	26.189.030	304- İstanbul	41.039.019	28.967.539
129- Çanakkale	40.096.848	26.232.817	305- İstanbul	41.051.812	28.947.365
130- Çanakkale	41.276.616	36.328.194	306- İstanbul	41.051.735	28.991.441
131- Çanakkale	40.066.767	26.231.388	307- İstanbul	41.040.891	28.960.613
132- Çanakkale	40.272.797	26.289.880	308- İstanbul	41.039.268	28.961.559
133- Çanakkale	40.235.647	26.304.319	309- İstanbul	41.037.972	28.960.589
134- Çanakkale	40.408.454	26.672.067	310- İstanbul	41.035.903	28.959.376
135-Çankırı	40.840.096	33.263.774	311- İstanbul	41.035.323	28.958.433
136-Edirne	42.298.405	26.694.992	312- İstanbul	41.039.906	28.954.786
137- Edirne	41.269.373	26.684.373	313- İstanbul	41.038.372	28.959.259
138- Edirne	41.717.546	26.631.552	314- İstanbul	41.040.367	28.973.449
139- Edirne	41.641.484	26.859.367	315- İstanbul	41.025.021	28.968.902
140- Edirne	41.678.776	26.523.299	316- İstanbul	41.063.961	28.971.900

141- Edirne	41.731.244	26.849.210	317- İstanbul	41.044.925	28.971.255
142- Edirne	41.549.295	26.821.957	318- İstanbul	41.052.840	28.984.488
143- Edirne	41.677.800	26.556.402	319- İstanbul	41.030.266	28.977.156
144- Edirne	41.670.677	26.563.172	320- İstanbul	41.025.557	28.974.952
145- Edirne	41.675.356	26.575.374	321- İstanbul	41.024.450	28.972.869
146- Edirne	41.691.410	26.555.385	322- İstanbul	41.023.854	28.972.180
147-Elazığ	38.665.230	39.222.503	323- İstanbul	41.023.678	28.971.769
148- Erzincan	39.903.671	38.767.160	324- İstanbul	41.032.066	28.973.123
149- Erzincan	39.664.357	40.287.897	325- İstanbul	41.047.188	28.977.050
150- Erzincan	39.751.002	39.490.820	326- İstanbul	41.047.793	28.969.190
151- Erzincan	39.598.514	39.159.286	327- İstanbul	41.045.230	28.971.515
152- Erzurum	39.961.398	41.795.587	328- İstanbul	41.049.762	28.977.134
153- Erzurum	40.038.504	42.162.011	329- İstanbul	41.044.382	28.980.313
154- Erzurum	40.037.184	42.163.681	330- İstanbul	41.041.920	28.957.436
155- Erzurum	40.069.821	42.091.613	331- İstanbul	41.042.545	28.958.946
156- Erzurum	39.905.636	41.256.720	332- İstanbul	41.068.907	28.991.019
157- Erzurum	39.904.261	41.260.207	333- İstanbul	41.042.108	28.972.494
158- Erzurum	39.870.608	42.276.521	334- İstanbul	41.040.319	28.961.604

159- Erzurum	39.914.945	41.277.237	335- İstanbul	41.037.608	28.962.118
160- Eskişehir	39.445.707	31.528.230	336- İstanbul	42.040.019	28.955.289
161- Eskişehir	39.444.708	31.528.080	337- İstanbul	41.039.952	28.954.896
162- Eskişehir	39.786.865	30.528.943	338- İstanbul	41.041.144	28.960.674
163- Gaziantep	37.061.534	37.379.937	339- İstanbul	41.041.268	28.963.293
164- Gaziantep	37.063.259	37.376.753	340- İstanbul	41.036.540	28.963.978
165- Gaziantep	36.902.830	37.361.781	341- İstanbul	41.038.973	28.955.946
166-Giresun	40.911.918	38.413.533	342- İstanbul	41.038.599	28.959.388
167- Giresun	40.918.846	38.384.996	343- İstanbul	41.038.421	28.959.710
168-Hatay	36.199.702	36.157.019	344- İstanbul	41.016.524	28.986.203
169-Hatay	36.968.031	39.197.866	345- İstanbul	41.017.325	28.963.855
170-Hatay	36.564.368	36.143.806	346- İstanbul	40.872.585	29.098.784
171-Iğdır	39.937.349	44.079.474	347- İstanbul	40.990.704	29.029.157
172-Iğdır	40.002.451	43.983.341	348- İstanbul	41.119.076	29.061.375
173-Iğdır	39.953.604	43.997.288	349- İstanbul	41.056.103	29.004.822
174-İzmir	38.420.333	27.152.712	350- İstanbul	41.050.168	29.004.328
175-İzmir	38.424.733	27.188.069	351- İstanbul	40.991.961	28.869.944
176-İzmir	38.164.896	27.416.169	352- İstanbul	41.068.209	28.982.058
177-İzmir	38.013.709	27.990.928	353- İstanbul	41.059.054	28.991.461
178-İzmir	37.944.037	27.342.329			